

УДК 811.111:81'367.626:81'367.624

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕЙКТИЧНИХ ОПЕРАТОРІВ У ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Івасишин М. Р.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто феномен дейксису та функціонування дейктичних операторів в англомовному візуально-графічному тексті. На матеріалі коміксу "Captain America" висвітлюються три типи дейксису: персональний, просторовий і часовий, та особливості їх вираження.

Ключові слова: дейксис, персональний дейксис, просторовий дейксис, темпоральний дейксис, дейктичний маркер.

Івасишин М. Р. Функционирование дейктических операторов в визуально-графическом тексте (на материале англоязычного комикса). В статье рассматривается феномен дейксиса и функционирование дейктических операторов в англоязычном визуально-графическом тексте. На материале комикса "Captain America" представляются три типа дейксиса: персональный, пространственный и временной, и особенности их выражения.

Ключевые слова: дейксис, персональный дейксис, пространственный дейксис, темпоральный дейксис, дейктический маркер.

Ivasyshyn M. R. Functioning of deictic markers in visual graphic text (on the basis of English-language comic books). The article deals with the phenomenon of deixis and the functions of deictic markers in English visual graphic text. On the basis of "Captain America" comic book, the author highlights three types of deixis: personal, spatial and temporal, and their peculiarities. In the article, the author highlights the significance of deixis in linguistics and the functioning of deictic markers in the process of perceiving the information while reading the comic book. The value of deixis is coded in the fact that it is impossible to establish communication without the existence of deictic elements, because any communication process is carried only with the reference to the person (subject), time and space. Personal deixis is used to describe the relationship between the speaker (or the author) and the addressee. The function of personal deixis is to emphasize the "existence of a particular object at a certain time and in a certain place." Personal pronouns comprise the most common group of deictic operators to highlight the object or subject. Spatial deixis serves as an indication of a certain place concerning a particular point of reference. This type of deixis is used to put an emphasis on a particular place concerning a precise point of reference. Spatial reference is considered from the perspectives of physical environment, sociocultural and psychological world. The third type of deixis, temporal, sets the certain time or period of action. The markers of temporal deixis include the units that denote the time describing the existence of phenomena and objects from a particular point of reference.

Key words: deixis, personal deixis, spatial deixis, temporal deixis, deictic marker.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Категорія дейксису є однією з найважливіших категорій мовної комунікації, оскільки дейксис надає можливість краще осягнути суть комунікативного акту. Цінність дейксису полягає в тому, що мовну комунікацію неможливо побудувати без наявності дейктичних елементів, тому що сказане реалізується тільки зі вказівкою на особу (суб'єкт), час і простір.

Починаючи з другої половини ХХ століття, термін «дейксис» привертає увагу багатьох лінгвістів, зокрема К. Бругмана та К. Бюлера. Саме з того часу дейксис набуває характеристики універсальної категорії. Однак, на сьогоднішній день думки лінгвістів щодо явища дейксису значно відрізняються. Зокрема, це стосується дейксису як лінгвістичного поняття, поділу його на типи та рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема функціонування дейксису досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. До них належать М. Бахтін, Н. Кудіна, А. Палійчук, Дж. Лайонз, К. Бругман, К. Бюлер, С. Кацнельсон та інші.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – виявити дейктичні маркери у візуально-графічному тексті і з'ясувати їхнє співвідношення з візуально-графічними та вербальними елементами у коміксі.

Завдання статті: здійснити критичний огляд праць з досліджуваної проблеми; дати визначення поняттю дейксису, яким оперується в роботі; визначити шляхи та засоби

Матеріалом дослідження є комікс "Captain America". Вибір матеріалу зумовлений актуальністю вживання дейктичних операторів у різних видах текстового простору, а "Captain America" відібраний як найбільш популярний комікс [10].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дейксис – це вказівка на конкретне значення або функція мовної одиниці, яка виражається певними лексичними і граматичними засобами [6, 114]. Лексичні засоби дейксису вказують на особу, місце і час, в той час як граматичні охоплюють категорії особи, стану та часу.

Дж. Лайонз вважає, що «дейктичний елемент – це елемент, який вживається для ідентифікації об'єкта через відношення до мовленнєвого акту, контексту або його учасників» [11]. Вказівка на комунікантів (мовець та адресат) виражається засобами персонального типу дейксису [31, 43]. Такими засобами виступають особові займенники (I, you, we, he, she, it, they) та вказівні займенники (this/ that, these/ those) [9, 120]. Вказівка на предмет мовлення виражається займенниками 3-ї особи (he, she, it, they). Вказівка на ступінь віддаленості об'єкта висловлювання включає в себе вказівні займенники та частки (this/that, away, towards) [9, 120]. Вказівка на часову та просторову локалізацію факту, який згадується в тексті, виражається прислівниками місця і часу here, now, there, then [9, 120].

Центральною точкою дейксису є мовець. Дейксис може орієнтуватися й відносно інших моментів і об'єктів, а не тільки на ситуацію, час і місце. В такому випадку застосовуються такі дейктичні елементи, як yesterday (відносно моменту мовлення), ago (за тиждень до моменту мовлення – a week ago), before (за тиждень до будь-якого іншого моменту – a week before).

Враховуючи той факт, що думки лінгвістів щодо типології дейксису відрізняються, зазвичай виділяють три його види – персональний, просторовий та часовий. Мовні одиниці трьох типів дейксису представлені займенниками та локативними / темпоральними вираженнями.

Персональний дейксис вживається для характеристики відносин між мовцем та адресатом [3, 195]. Функція персонального дейксису полягає в акцентуванні на «присутності конкретного об'єкта в певний час та в певному просторі» [2, 93]. Операторами персонального дейксису є займенники, які об'єднані спільною ознакою – вони не називають особу, явище чи предмет, а вказують на них в конкретній мовній ситуації, а їх зміст є ситуативно обумовленим.

Особові займенники є найпоширенішим класом дейктичних операторів, які вказують на об'єкт чи суб'єкт діяльності. Вказівна функція дейктичних операторів персонального дейксису здійснюється за допомогою вказівних займенників. Вказівні займенники виділяють необхідні суб'єкти чи об'єкти із загалу в конкретній ситуації. Дейктичне поле мови складається з особових займенників, особливо першої особи. Зворотні займенники вказують на дію суб'єкта мовлення [4]. На відміну від займенників 1-ї та 2-ї особи, займенники 3-ї особи не є чистими дейктиками: вони кодують різницю в значенні, яка традиційно позначається термінами «чоловічий рід», «жіночий рід» і «середній рід» [5, 88].

«Я» виступає як ключовий елемент мовної картини світу і може виконувати одночасно як функцію об'єкта так і функцію суб'єкта. «Я» – це спосіб реалізації мовної особистості, який включає в себе сукупність особистісних та індивідуальних характеристик мовця, які асоціюються з певним моментом часу та просторовим положенням [7].

У Фрагменті №1 коміксу "Captain America", мовець виступає центром ситуації, яка призвела до поганих наслідків.

"... but seriously gentlemen, - something is being done! I neglected to tell you, because well... I wasn't sure! But now..." (Рис. 1).

У наведеному фрагменті мовець визнає провину і виправдовує те, що сталося, оскільки саме він був центром ситуації і саме він не повідомив про можливі проблеми.

Рис. 1. Фрагмент № 1 коміксу "Captain America"

В коміксі "Captain America", «я» має кілька сфер своєї актуалізації. Таким чином, «я» мовця може виступати частиною групи людей, які об'єднані спільною ознакою. Відношення з певною групою людей, соціальною єдністю є одним з найчастіших способів мовної репрезентації «я». В даному випадку «я» мовця має певні властивості, які є характерними для кожного члена групи або соціуму, до яких воно належить, і сприймається як частина цілого. Однак, у такій ситуації, особовий займенник 1-ї особи вживається у множині – "we", що висвітлено у наведеному нижче фрагменті коміксу. "We shall call you Captain America, son!" (Рис. 2).

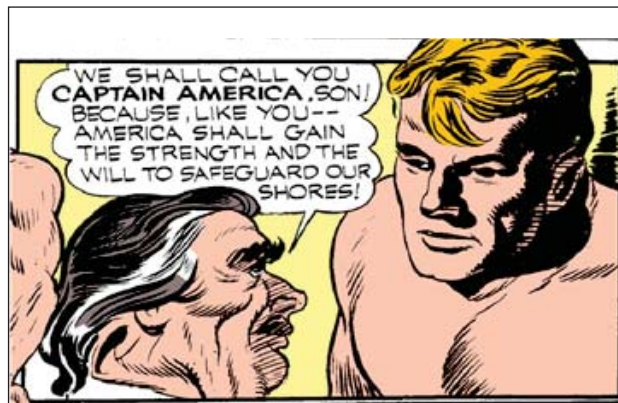

Рис. 2 Фрагмент № 2 коміксу "Captain America"

Фрагмент № 2 передбачає розширене використання дейктичного маркера *we* і вказує на усіх громадян країни, оскільки мовець сприймає себе як частину населення країни. Він демонструє об'єднання свого «Я» – “I” із соціумом у «Ми» – “We”.

Дейктичний маркер *'we'* вказує на певну множинність осіб, що включає мовця, та дозволяє виокремити такі моделі: «я і ще одна особа», «ми вдвох» (ми з тобою, я з ним), «я і ще декілька осіб», «ми всі разом» (ми з вами, ми з вами і ними), «я у складі невизначеної множини людей». Фрагмент №3 ілюструє модель множинності осіб «ми вдвох»:

“... and now... ladies and gentlemen – my partner Omar... shall perform the impossible! We shall predict the future!” (Рис. 3).

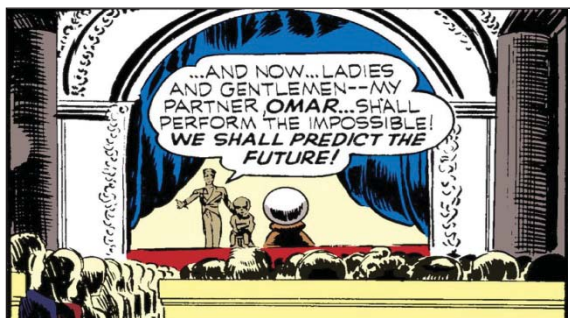

Рис. 3. Фрагмент № 3 коміксу “Captain America”

Особовий займенник *'you'*, так само як і *'we'*, може виражати відношення з конкретною групою людей, яка має соціальну єдність. У такому випадку, дейктичний маркер *'you'* відноситься як до всієї групи, так і до кожної особи зокрема. Фрагмент № 4:

“Gentlemen... may I introduce J. Arthur Grover... Head of the Federal Bureau of Investigation, who has a plan that may interest you!” (Рис. 4)

демонструє створення мовцем ситуації тільки для конкретної групи людей.

Рис. 4. Фрагмент № 4 коміксу “Captain America”

Похідна форма займенника *'you'*, а саме зворотній займенник *'yourself'*, виконує контактовою функцію. У Фрагменті №5, необхідність особистого виконання дії наголошується

зворотнім займенником *'yourself'*: “you’ll haff to see it for yourself, chentlemen... in our next act!” (Рис. 5).

Рис. 5. Фрагмент № 5 коміксу “Captain America”

Дейктичний маркер *'you'* використовується автором з метою звернення до читача. Наприкінці кожного випуску коміксу, автор звертається до читачів коміксу:

“Captain America would like to hear from YOU... write and tell him how you liked his book! Address your letters to...” (Рис. 6), цим самим роблячи акцент на тому, яким важливим є читач для автора.

У коміксі автор підсилює актуалізацію дейктичного маркера за допомогою паралінгвістичних засобів, таких як розмір, колір шрифту, підкреслення тексту та інші, які виділяють його з-поміж інших вербальних елементів. У даному фрагменті, автор акцентує на дейктичному маркері *'you'* за допомогою розміру шрифту.

Рис. 6. Фрагмент № 6 коміксу “Captain America”

Просторовий дейксис є вказівкою на певне місце в просторі відносно конкретної точки відліку [1, 325]. Цей тип дейксису вживається для актуалізації конкретного місця в просторі відносно певної точки відліку. Просторові відношення розглядаються в площині навколишнього, соціокультурного та психологічного світу.

У фрагментах коміксу дейктичні маркери місця можуть виконувати не тільки функцію

вказівки на конкретну локацію, але й протиставляти об'єкти, присутні у ньому. У Фрагменті № 7 'here' безперечно виступає дейктичним маркером для вказівки місця.

"The wings are gone – but Piggy's still here! T-this can't be real!" (Рис. 7).

Рис. 7. Фрагмент № 7 коміксу "Captain America"

Однак, дейктичний маркер 'here' вживається не тільки для вказівки на певне місце, але й для протиставлення об'єктів – 'крила зникли, але від досі тут', через що простежується збентеження героїв.

Дейктичні маркери простору можуть також розглядатися як вказівки на продовження дії у просторі. У Фрагменті № 8 дейктичний маркер 'out' вживається саме для виконання цієї функції. "Let's go out to look for more trouble and adventure!" (Рис. 8). Капітан Америка, разом з Баккі, відправляються з їхнього військового табору у пошуках ворогів.

Рис. 8. Фрагмент № 8 коміксу "Captain America"

Третій тип дейксису, темпоральний (часовий), встановлює час або період дії. До маркерів часового дейксису належать такі одиниці, які характеризують часовий аспект існування явищ і предметів об'єктивної реальності відносно конкретної точки відліку.

Г. Рейхенбах описує часовий дейксис за допомогою трьох понять: час мовлення (speech time), час події (event time) і точка відліку в часі (reference time). [12, 240]. Ю. Д. Апресян підтримав теорію Г. Рейхенбаха й також описував часовий дейксис за допомогою трьох понять. Маркери, які мають дейктичний компонент часу, вказують на 1) передування певної дії (ago, previously, yesterday, recent, already, before, past etc.), 2) одночасність дій (today, now, while, simultaneously etc.), 3) послідовність дій (after, next, tomorrow, then, follow, late etc.)

У Фрагменті № 1 (див. Рис. 1) виокремлюється не тільки персональний тип дейксису, але й часовий. Однак, маркерами часового дейксису можуть бути не тільки окремі слова, але й граматичні

форми. Недоконаний вид усуває актуальність часу дії, акцентуючи увагу на процесі дії:

"But seriously, gentlemen, - something is being done! I neglected to tell you, because well... I wasn't sure! But now..." (див. Рис 1).

У фрагментах коміксу автор вживає дейктичні маркери часу while / meanwhile для позначення послідовності або одночасності подій: "While in Washington..." (Рис. 9).

Рис. 9. Фрагмент № 9 коміксу "Captain America"

У Фрагменті № 10 мовець вказує на відсутність певної дії в минулому (ти ніколи не говорив мені):

"you have never told me of these hairless ones before, oh ak. What had become of the hairless cub?" (Рис. 10).

Рис. 10. Фрагмент № 10 коміксу "Captain America"

Окрім операторів now / then, вказівка на послідовність дій може здійснюватися і за допомогою маркера first:

"Hold still, Bucky, first I'm going to dress you up! Then I dress myself up... and now we're going to Europe!" (Рис. 11).

Рис. 11. Фрагмент № 11 коміксу "Captain America"

Висновки та перспективи подальших досліджень. У візуально-графічному тексті чітко представлені дейктичні маркери трьох видів дейксису. Дейктичний маркер відіграє важливу роль у візуально-графічному тексті, оскільки вказівка на героїв тексту, їх тимчасову і просторову локалізацію є невід'ємною частиною постійного процесу дії у коміксі. За допомогою дейктичних маркерів автор

демонструє реалізацію мовної особистості, якій притаманні певні особистісні та індивідуальні характеристики. Таким чином, автор акцентує увагу на героях чи об'єктах у текстовому просторі.

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні як вербальних, так і невербальних засобів мультимодальності у візуально-графічному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. П., Васильев Г. Г. Пространство. Краткий философский словарь. Москва: Проспект, 2008. 476 с.
2. Арутюнова Н. Д., Янко Т. Е. Логический анализ языка. Язык и время. Москва: Индрик, 1997. 352 с.
3. Кибрик А. А. Человеческий фактор в языке : Коммуникация, модальность, дейксис. Москва: Наука, 1992. 281 с.
4. Курбакова С. Н. Языковой дейксис в речевой коммуникации (основы интерактивной теории языкового дейксиса) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Москва, 2009. 49 с.
5. Кушнерук С. Л. Личные местоимения как языковые маркеры пересечения текстовых миров в рекламе. Вестник Челябинского государственного Университета. 2008. № 36 (137). С. 85—89.
6. Матвеева А. А. Дейксис как маркер категории «свой-чужой». Вестник Самарского государственного университета. 2007. №1. С. 112—118.
7. Медникова Т. Ю. Когнитивно-семантическая репрезентация хронотопического Я в англоязычной прозе : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2012. 23 с.
8. Палійчук А. Л. Інтимізуючі властивості особових дейктичних займенників you/we. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2010. № 7. С. 42—46.
9. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1990. 410 с.
10. Hall J. Why Captain America is Now Marvel's Greatest Superhero. URL: <http://screencrush.com/captain-america-greatest-superhero/>
11. Hopper P. Aspect and Foregrounding in Discourse. Academic Press, 1979. P. 213—241.
12. Hopper P. Tense-aspect: Between Semantics & Pragmatics: Containing the Contributions to a Symposium on Tense and Aspect, Held at Ucla, 1979. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co, 1982. P. 3-1

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (CAGAM) Captain America Golden Age Masterworks. Vol. 1 Comic book. URL: <http://www.readcomics.tv/comic/captain-america-golden-age-masterworks-vol-1>